

บทที่ 1

แบบเรียนและวรรณกรรมสมัยสุโขทัย

ในสมัยสุโขทัย ชนชาติไทยเริ่มรวมกลุ่มชนเป็นอาณาจักรที่มั่นคง ตั้งคนเป็นอิสระปลอดจากการปกครองของชนชาติอื่น ในการนี้ ชนชาติไทยจำเป็นจะต้องเสริมสร้างวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชนชาติดังปรากฏในหลักฐานด้านประวัติศาสตร์ ดังนี้

1) ฟันฟูพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นนโยบายทางการปกครองอย่างหนึ่งที่พยายามจะนำเอาหลักธรรมของพุทธศาสนาเข้ามาช่วยในการควบคุมสังคม และปรากฏว่าได้ผลกว่าระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่ตราขึ้นบังคับ เช่น กฎหมาย หรือกฎระเบียบในรูปแบบอื่น ๆ เพราะเหตุว่าประชาชนมีความตั้งใจและรู้สึกอึดอ้อมในรสพระธรรม อันมีผลให้สังคมอยู่กันอย่างสงบสุขโดยทุกคนมีความหวังในเนืองนาบุญแห่งพระพุทธศาสนา อีกประการหนึ่งในสมัยสุโขทัยนั้นระเบียบข้อบังคับของประชาชนเหมือนกฎหมายนั้น น่าจะยังไม่ได้ตราขึ้นเป็นระบบ หรือเป็นหลักฐานมากนัก ฉะนั้น ทางฝ่ายอาณาจักรจึงพยายามใช้ข้อห้าม (ศีล) ข้อควรปฏิบัติ (ธรรม) ทางพุทธศาสนา ในการจรรโลงสังคมให้อยู่อย่างสงบสุข จึงพบว่า พ่อขุนรามคำแหงพยายามที่จะใช้ปรัชญาพุทธศาสนาสั่งสอนประชาชน ดังปรากฏความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า “พ่อขุนรามคำแหงนั้นหาเป็นท้าวเป็นพระยาแก่ไทยทั้งหลาย หากเป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลายให้รู้บุญรู้ธรรมแท้” (กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1 กรุงเทพฯ ฯ , โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515 หน้า 10). ไม่เพียงแต่เท่านั้นพ่อขุนรามคำแหงยังนิมนต์พระมหาเถรจากเมืองนครศรีธรรมราช มาเผยแผ่พุทธศาสนาในเมืองสุโขทัยอีกด้วย ดังปรากฏอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า “พ่อขุนรามคำแหงกระทำโดยทานแก่พระเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรย หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ทุกคน ถูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา” การที่เมืองสุโขทัยมีปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรยนั้น แสดงว่า พระเถระเหล่านั้นได้เล่าเรียนพระธรรมวินัยจนแตกฉาน ซึ่งน่าจะเป็นภาษาบาลี ฉะนั้น พระเถระของเมืองสุโขทัยไม่เพียงแต่จะแตกฉานภาษาไทยเท่านั้น ยังต้องแตกฉานภาษาบาลีอีกด้วย

2) พอขุนรามคำแหงประดิษฐ์อักษรไทยเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 1826 ดังปรากฏความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า “เมื่อก่อนลายสือไทยนี้ปมี 1205 (พ.ศ. 1826) ศกปีมะแม พอขุนรามคำแหงหาใคร่ใจในใจแต่ใส่ลายสือไทยนี้ ลายสือไทยนี้จึงมีเพื่อพอขุนผู้นั้นใส่ไว้” แสดงให้เห็นว่า เมื่อก่อนปี พ.ศ. 1826 คนไทยคงใช้อักษรอื่น ๆ เขียนภาษาไทย เช่น อักษรมอญโบราณ หรืออักษรขอมโบราณ เมื่อสังกมฺสุโขทัยใช้อักษรไทยกันแล้ว คงต้องมีสำนักที่จะสอนอ่าน เขียนหนังสือไทยกันแล้วในสมัยนั้น โดยเฉพาะวัดอันเป็นสถานเล่าเรียนของเด็กไทยมาแต่สมัยโบราณ

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานอื่นชี้ว่า อักษรไทยเริ่มมีใช้ในปี พ.ศ. 1826 อีกแห่งหนึ่ง คือ ในหน้าคั่นของหนังสือจินตามณี ฉบับพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศว่า “อันหนึ่งในจดหมายแต่ก่อนว่า สักรักราช 645 (พ.ศ. 1828) มแมศก พรญารองเจ้าได้เมืองศรีสัตนาอยัฒนแล้วแต่งหนังสือไทย แดงได้แต่งรูปที่คี่แม่อักษรก็ดี หมี่ได้ว่าไว้แจ้งอนึ่งแม่หนังสือแต่ ก.กา กน ฯลฯ ถึงเกษเมืองขอมก็แต่งมีอยู่แล้วเห็นว่าพรญารองเจ้าแต่งแต่งรูปอักษรไทย” (กรมศิลปากร, จินตามณีเล่ม 1-2 และจินตามณีฉบับพระเจ้าบรมโกศ กรุงเทพฯ ๑, ศิลปাবรรณาคาร, 2512 หน้า 158)

2.1 สำนักสอนหนังสือสมัยสุโขทัย การที่พอขุนรามคำแหงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1826 นั้น เป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้คนไทยในสมัยนั้นได้เล่าเรียนอักษรไทยกัน ฉะนั้นจึงต้องมีการเรียนการสอนอักษรไทยกันมากขึ้น (เพราะเป็นของเกิดขึ้นใหม่) ซึ่งน่าจะสันนิษฐานได้ว่า สำนักสอนหนังสือสมัยสุโขทัยมี 2 แบบ คือ

1) สำนักราชบัณฑิต ในสมัยสุโขทัยนั้นถึงแม้ว่าไม่พบหลักฐานใด ๆ ที่กล่าวถึงการเรียนการสอน แต่เราพอจะสันนิษฐานได้ว่า การเรียนในสมัยนั้นคงจะเป็นแบบต่างสำนักต่างจัดสอนกันเองคือ สร้างแบบเรียนเอง แบบฝึกหัดอ่านเอง ฯลฯ การที่พอขุนรามคำแหงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นมาใช้นั้นเป็นแรงผลักดันให้ชนชั้นสูงต้องเรียนรู้ตัวอักษรใหม่ของไทย ซึ่งแต่เดิมคงอ่านอักษรขอม หรืออักษรมอญที่นำมาใช้

เขียนภาษาไทยได้ ฉะนั้นจึงเชื่อว่า พ่อขุนรามคำแหงคงโปรดเกล้าฯ ให้สำนักราชบัณฑิตจัดการเรียนการสอนอักษรไทยแก่ชนชั้นสูงในราชสำนัก รวมถึงบุตรธิดาขุนนางด้วย แต่การจัดการเรียนในสมัยนั้นคงไม่เป็นระบบโรงเรียนเหมือนสมัยปัจจุบัน

2) สำนักเรียนที่วัด ประชาชนทั่วไปที่เรียกว่า ไพร่บ้านไทยเมื่อนั้น ผู้ที่สนใจเล่าเรียนหนังสือคงจะต้องฝากตัวเป็นศิษย์วัดตามสำนักปู้ครู เพื่อศึกษาอักษรไทย นอกจากนี้ยังศึกษาศิลปวิทยาการตลอดจนปรัชญาพุทธศาสนาอีกด้วย ถึงแม้ไม่พบหลักฐานเกี่ยวกับนักเรียนในสมัยนั้นก็ตาม แต่น่าเชื่อถือได้ว่า ลูกหลานประชาชนทั่วไป ประสงค์จะเรียนหนังสือต้องนำมาฝากตัวไว้กับวัดที่เจ้าตัวศรัทธา ในเรื่องสำนักเรียนสมัยสุโขทัยนี้หนังสือประวัติกระทรวงศึกษาธิการกล่าวว่า "การศึกษาในสมัยสุโขทัยวิชาที่เรียน ได้แก่ ภาษาบาลี ภาษาไทย และวิชาสามัญขั้นต้น สำนักเรียนมี 2 แห่ง คือ วัดกับสำนักราชบัณฑิต วัดเป็นที่เรียนของบรรดาบุตรหลานของข้าราชการและประชาชน ทั่วไป ส่วนสำนักราชบัณฑิตนั้นเป็นที่เรียนของเจ้านายและบุตรหลานข้าราชการ ครู ผู้สอนได้แก่ พระภิกษุสงฆ์และราชบัณฑิตต่าง ๆ (ศาสตราจารย์ เบ็ญจวรรณ สุนทรากุล, เรื่องเดิม หน้า 3)

2.2 หนังสือเรียนสมัยสุโขทัย คงไม่เป็นมาตรฐานเดียวกันเหมือนปัจจุบัน กล่าวคือ พระภิกษุผู้สอนจะเป็นผู้เขียนหนังสือเรียนขึ้นใช้กับลูกศิษย์ของตน ได้แก่ แจกรูปตัวอักษร (สระ พยัญชนะ วรรณยุกต์) บนกระดานคำที่เรียกกันว่า เรือนโม ก.ข. และให้ลูกศิษย์อ่านท่องจำเอง จนกว่าจะแม่นยำพอสมควรจึงค่อยเปลี่ยนคอนใหม่ จนกว่าลูกศิษย์จะอ่านออกเขียนได้ หนังสือที่จะให้ลูกศิษย์ฝึกฝนในระดับสูงขึ้นน่าจะมีอีกเล่มหนึ่ง ซึ่งแต่ละสำนักเรียนก็คงใช้ไม่ตรงกัน (ไม่พบว่า หลงเหลืออยู่ในสมัยต่อมา)

แต่อย่างไรก็ตาม การเรียนภาษาไทยนั้นคงจะเรียนเป็นเบื้องต้น ส่วนผู้ที่ต้องการศึกษาในระดับที่สูงกว่านี้น่าจะเรียนภาษาบาลี (มักใช้อักษรขอมเขียน) เพื่อจะศึกษาพระไตรปิฎกและสรรพวิทยาการสาขาอื่น ๆ เช่น โหราศาสตร์ แพทย์ ฯลฯ นักปราชญ์ในสมัยสุโขทัยส่วนใหญ่จัดเจนในคัมภีร์พุทธศาสนา มาก ดังมีผลงานวิจัยปรากฏอยู่ก็คือ ไตรภูมิพระร่วง (แต่งขึ้นสมัยพระยาธิไทย) จากผลงานชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่า นักปราชญ์สมัยสุโขทัยแตกฉานในภาษาบาลีอย่างมาก ฉะนั้นจึงน่าเชื่อถือได้ว่า

สำนักราชบัณฑิตกิติ์ สำนักวัดกิติ์ ทงมีการสอนภาษาบาลีอยู่โดยทั่วไป ทั้งระดับ
เบื้องต้นและระดับสูง

สมัยสุโขทัยมีวรรณคดีที่สำคัญหลายเรื่อง แต่เนื่องจากระยะเวลาที่ผ่านมา
นานประกอบกับสุริ์หนังสือมีจำนวนน้อย จึงเป็นเหตุให้วรรณคดีสูญหายไปมาก ที่
เหลือปรากฏอยู่ถึงปัจจุบันมีเพียง 4 เรื่อง ได้แก่ ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง-
มหาราช ตุลาษิตพระร่วง ไครภูมิพระร่วง และคำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์

ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นศิลาจารึกหลักที่ 1 ซึ่งถือว่าเป็น
หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของชนชาติไทย มีลักษณะเป็นแท่งสี่เหลี่ยม
ขอมม่น สูงประมาณ 1.11 เมตร กว้างด้านละ 35 เซนติเมตร มีตัวอักษรจารึกข้อความ
ไว้ทั้งสี่ด้าน นักภาษาศาสตร์จัดให้ศิลาจารึกเป็นวรรณคดีเรื่องแรกซึ่งใช้ภาษาไทยที่เก่า
ที่สุด และเป็นสำนวนภาษาสมัยสุโขทัยที่บริสุทธิ์โดยมิได้ถูกต่อเติมเสริมแต่งใด ๆ
เนื่องเพราะจารึกไว้ในหลักศิลา นักประวัติศาสตร์ได้สันนิษฐานว่า ศิลาจารึกหลักที่
1 นี้ จารึกเมื่อประมาณ พ.ศ. 1835 ซึ่งน่าจะเป็นปีเดียวกันกับที่พ่อขุนรามคำแหง
มหาราชทรงมีรับสั่งให้สร้างพระแท่นมนังคศิลา หรือ "ขลารหิน" ซึ่งทั้งขลารหิน
และหลักศิลาจารึกเป็นการสร้างจากหิน จึงน่าจะทำในคราวเดียวกันหรือในระยะเวลา
ที่ใกล้เคียงกัน แต่ได้มีนักประวัติศาสตร์บางท่านให้ความเห็นว่า ศิลาจารึกหลักนี้อาจ
จะสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้เอง แล้วจารึกเนื้อหากว่าถึงเหตุการณ์ใน
สมัยสุโขทัย อย่างไรก็ตาม ขณะนี้ยังขาดหลักฐานการพิสูจน์ด้วยวิธีการทาง
วิทยาศาสตร์ และยังไม่มีการสรุปผลอย่างแน่นอน ดังนั้น จึงคงยึดข้อมูลเดิมว่า
"ศิลาจารึกหลักนี้สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย" ไปจนกว่าจะมีการประกาศเปลี่ยนแปลง
ข้อมูลอย่างเป็นทางการ

ประวัติการค้นพบ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งที่ยังทรง
ดำรงพระอิสริยยศเป็นเจ้าฟ้ามงกุฎ และผนวชอยู่ที่วัดราชาธิวาส ได้เสด็จประพาสเมือง
เหนือในปี พ.ศ. 2376 ได้ทรงพบศิลาจารึกหลักนี้และพระแท่นมนังคศิลา ณ บริเวณ
ปราสาทพระราชวังเก่าสุโขทัย เมื่อเสด็จกลับได้ทรงย้ายศิลาจารึกและพระแท่น

มณฑลคณาจารย์ในวัดราชาธิวาสแล้วย้ายไปไว้ที่วัดบวรนิเวศ ครั้นพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว ได้โปรดเกล้าฯ ให้นำไปประดิษฐาน ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง ต่อมาช่วงปลายปี พ.ศ. 2466 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้นำศิลาจารึกหลักนี้ไปรวมไว้กับศิลาจารึกหลักอื่น ๆ ในหอสมุดแห่งชาติ ปัจจุบัน ศิลาจารึกหลักนี้อยู่ที่ห้องแสดงพิพิธภัณฑ์สมัชชายุทธยพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร และพระแท่นมณฑลคณาจารย์ เป็นพระแท่นสำหรับประดิษฐานเศวตฉัตรในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ผู้แต่ง เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาสาระและสำนวนภาษาที่ใช้ในศิลาจารึกแล้ว อาจแบ่งออกได้เป็น 2 ตอน คือ

- ตอนที่ 1 สันนิษฐานว่า จารึกตามข้อความจากพระโอรสของพ่อขุนรามคำแหง
- ตอนที่ 2 น่าจะเป็นการจารึกของเหล่านักปราชญ์ราชบัณฑิตแห่งกรุงสุโขทัย

โดยพิจารณาจากเนื้อหาที่พรรณนาถึงสภาพเหตุการณ์บ้านเมือง สภาพความเป็นอยู่ ตลอดจนการศรัทธาพระปริชาสามารถของพ่อขุนรามคำแหง

ลักษณะการแต่ง เนื้อหามีลักษณะเป็นร้อยแก้ว บางตอนมีถ้อยคำที่คล้องจอง มีการใช้คำโคลง ใช้ประโยคสั้น ๆ กระชับ กะทัดรัด ชัดเจน มีคำซ้ำและความซ้ำทำให้มีจังหวะ เกิดความไพเราะ ซึ่งถือว่าลักษณะเฉพาะนี้เป็นความโดดเด่นของสำนวนภาษาสมัยสุโขทัย จะเห็นได้ว่าข้อความบางตอนเป็นที่รู้จักและยังนำมาใช้อย่างแพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน เช่น

...เพื่อนงูวัวไปค้า ชีมน้ำไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงือนค้าทองคำ ใครจักใคร่ค้าหน้าใส...

สาระสำคัญ หลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช มีข้อความอยู่ทั้ง 4 ด้าน ด้านที่ 1 และ 2 มีจารึกด้านละ 35 บรรทัด ส่วนด้านที่ 3 และ 4 มีด้านละ 27 บรรทัด รวมเป็น 124 บรรทัด สาระสำคัญแบ่งได้เป็น 3 ตอน ดังนี้

- ตอนที่ 1 เป็นพระราชประวัติของพ่อขุนรามคำแหงที่ทรงเล่าโดยใช้สรรพนามแทนพระองค์ว่า "กู" กล่าวถึง พระนามของพระราชบิดา พระราชมารดา และพระเชษฐา ส่วนพระนามว่าพระรามคำแหงทรงได้รับจากการที่ชนช้างชนะขุนสามชน

ตลอดจนพระราชจริยาวัตรที่ทรงปฏิบัติต่อพระราชบิดา พระราชมารดา และพระเชษฐา
จนเสด็จขึ้นครองราชย์

- ตอนที่ 2 เป็นการพรรณาดังความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่าง ๆ ของกรุงสุโขทัย
ด้านเศรษฐศาสตร์มีการค้าอย่างเสรี ด้านนิติศาสตร์มีกฎหมายมรดก การตัดสินความ
ด้านรัฐศาสตร์ มีการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ด้านเกษตรกรรมมีการปลูกต้นไม้
มีบ่อน้ำ ด้านสังคมศาสตร์มีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่ดีงาม มี
ความศรัทธาในพุทธศาสนา ด้านสถาปัตยกรรมและปฏิมากรรมมีการสร้างวิหารและ
พระพุทธรูป ความเชื่อ การสร้างขตารหิน-มณีงคศิลาบาตร พระราชกรณียกิจและด้าน
ภาษาศาสตร์มีการประดิษฐ์อักษรไทย

- ตอนที่ 3 เป็นการสรรเสริญพระเกียรติคุณของพ่อขุนรามคำแหงว่าทรงเป็น
กษัตริย์ของชาวไทย เป็นครูอาจารย์สั่งสอนคนไทยให้รู้บุญ-รู้ธรรม ให้ฉลาด-กล้าหาญ
ทรงปราบข้าศึกจนทำให้มีอาณาเขตกว้างขวาง และดูแลราษฎรโดย "...ชอบด้วยธรรม
ทุกคน"

คุณค่าที่ได้รับ ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเป็นหลักฐานอันทรงคุณค่าที่
จารึกประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยในดินแดนสุวรรณภูมินี้ จากเนื้อหาที่จารึกให้ความ
รู้ในด้านต่าง ๆ ได้แก่

1. ด้านภาษา ศิลาจารึกให้ข้อมูลทางภาษาที่สำคัญ คือ

- การประดิษฐ์อักษรไทย หรือ "ลายสือไทย" ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช
ในปี 1205 มหาศักราช ซึ่งตรงกับปีพุทธศักราช 1826

- วิธีการเขียนสระและพยัญชนะอยู่ในบรรทัดเดียวกัน และมีวรรณยุกต์ 2 รูป
ได้แก่ วรรณยุกต์เอกเขียนเป็นรูปเอก และวรรณยุกต์โทเขียนเป็นรูปกากบาท

2. ด้านประวัติศาสตร์ ข้อความในจารึกนับเป็นหลักฐานที่สำคัญทางประวัติ-
ศาสตร์และใช้เป็นข้อมูลที่นำไปอ้างอิงได้ในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย
สมัยสุโขทัย เช่น

- พระนามของพระราชบิดา, พระราชมารดา, และพระเชษฐา "พ่อขุน
ศรีอินทราทิตย์ แม่กู้อ่อนางเสือง กิ่งกู้ออบานเมือง..."

8. ด้านกฎหมายและการปกครอง ให้ความรู้ ดังนี้

- การยกเว้นภาษีและให้เสรีทางการค้า
- การให้มรดกตกทอดแก่ทายาท
- การคัดค้านความอยุติธรรม
- การให้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน
- การปกครองแบบท่อนปกครองลูก
- การบริหารบ้านเมือง

4. ด้านการเกษตร เช่น

- การปลูกต้นไม้
- การชลประทาน

5. ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น

- ประเพณีกรานกฐิน
- ประเพณีการเผาเทียนเล่นไฟ
- ประเพณีการทำบุญในวันพระ

6. ด้านศิลปกรรม ศิลปกรรมสมัยสุโขทัยมีความงดงามและมีเอกลักษณ์อย่างเด่นชัด ซึ่งยังคงเหลือหลักฐานบางส่วนไว้ให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่าง ๆ ในยุคนั้น ได้แก่

- สถาปัตยกรรม มีการก่อสร้างสิ่งที่สำคัญ เช่น

1. การสร้างวิหารและเจดีย์
2. การสร้างบ้านเมือง
3. การสร้างขบถหินที่กลางป่าตาลในปีมหาศักราช 1214

- ปฏิมากรรม พระพุทธรูปสุโขทัยซึ่งว่ามีพุทธลักษณะที่งดงามเป็นเลิศในเชิงศิลปะ คือ มีพระพักตร์รูปไข่ พระวรกายบาง และพระรัศมีเป็นเปลวเพลิง

- นครศรี มีการกล่าวถึงนครศรีในงานบุญกรานกฐิน

7. ด้านศาสนาและพิธีกรรมความเชื่อ มีหลักฐานว่า

- ชาวสุโขทัยนับถือศาสนาพุทธ
- ความเชื่อเรื่องผีและพิธีไหว้ผี

สุภาษิตพระร่วง (บัญญัติพระร่วง)

สุภาษิตพระร่วง เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า บัญญัติพระร่วง เป็นมรดกตกทอดมาสู่อุณฺชนรุ่นหลังโดยวิธีการท่องจำ นำมาใช้อบรมสั่งสอนลูกหลานสืบต่อกันหลายชั่วอายุคน ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้สำนวนภาษาที่ใช้ถดถอยเคลื่อน ผิดแปลกแตกต่างไปจากสำนวนในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง จวบจนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้โปรดให้มีการประชุมจารึก ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) และได้มีการประชุมชำระสำนวนแล้วจารึกไว้ที่ผนังด้านใน หน้าพระมหาเจดีย์องค์เหนือ นับแต่นั้นมา สำนวนในสุภาษิตพระร่วงจึงเกิดการเปลี่ยนแปลง ต่อมาได้มีการจัดพิมพ์สุภาษิตพระร่วงไว้ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ฯ ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ

ผู้แต่ง ต้นนิษฐานว่า สุภาษิตพระร่วงเป็นคำสอนของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ตามพระบรมราชาธิบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ที่ทรงแสดงไว้ในตำนานเสือป่า ร.ศ. 130 ว่า "...เข้าใจว่า พระร่วงในคำสุภาษิตพระร่วงนั้นคงหมายถึงพ่อขุนรามคำแหงมากกว่าองค์อื่น เพราะในรัชกาลของพระองค์ชาวไทยที่หลุดจากแอกขอมมาใหม่ ๆ ฉะนั้น จึงต้องรีบเร่งปรับปรุงวัฒนธรรมให้เท่าเทียมและดียิ่งกว่าขอม สิ่งใดที่ขานเป็นต้องเปลี่ยนให้เป็นของไทยได้ก็ควรรีบทำ เช่น ค้าวหนังถือ เป็นต้น"

ลักษณะการแต่ง การแต่งเป็นแบบร้อยโบราณซึ่งเป็นคำกานท์เก่าแก่ มิได้มีข้อบังคับมากนัก ของเดิมคงไม่มีสัมผัสอย่างถูกต้องตามแบบแผนฉันทลักษณ์ การจัดกลอน่าจะมีในภายหลังเพื่อให้ถูกต้องตามแบบร้อยสุภาพ มีสัมผัสส่งท้ายวรรค และมีสัมผัสรับเชื่อมในตอนต้นของวรรคต่อไป และจบด้วยโคลง 2 สุภาพ แล้วต่อท้ายด้วยโคลงกระทู้อีก 1 บท สำหรับโคลงกระทู้นี้เข้าใจว่าแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อคราวที่มีการประชุมจารึก ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งกล่าวไว้ในตอนจบว่า

บั้น เจ็ดจำแนกแจ้ง
จิต ยุบถบรรหาร

พิศดาร ความเอย
เหตุไว้

พระ ปิ่นนคราสดาน
ร่วรง ราชนามนี้ได้

อุครตฐ ไทยนา
กล่าวถ้อยคำสอน

(คัดจาก ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ฯ)

สาระสำคัญ ข้อความในสุภาษิตพระร่วง เป็นหลักคำสอนสำหรับการดำรงชีวิต ซึ่งครอบคลุมการปฏิบัติตนในทุก ๆ ด้าน เช่น การศึกษาหาความรู้ การปฏิบัติตนต่อบุคคลอื่น การวางตัว การครองเรือน คุณธรรมต่าง ๆ เป็นต้น คำสอนกล่าวถึงเรื่องต่าง ๆ กละกันไป ไม่ได้แยกกล่าวเป็นด้าน ๆ

เนื้อหาเป็นการแนะนำสั่งสอนให้ปฏิบัติตาม และการห้ามประพฤตินสิ่งที่ไม่ควร ใช้คำสอนอย่างตรงไปตรงมา ถ้อยคำสั้น ๆ กะทัดรัด ชัดเจน เนื้อความส่วนใหญ่จบภายในวรรคคำสอนบางเรื่องมี 2 วรรค คล้องจองกัน จึงเป็นคำคมที่จดจำได้ง่าย และมีอิทธิพลต่อกวียุคหลังอย่างมาก จนนำคำสอนไปใช้แทรกอยู่ในผลงานที่มีชื่อเสียงหลายเรื่องในสมัยต่อมา

ตัวอย่างคำสอนในสุภาษิตพระร่วง

1. การศึกษาหาวิชาความรู้ เช่น

- เมื่อน้อยให้เรียนวิชา	ให้หาสินเมื่อใหญ่
- อย่าปองเรียนอาถรรพณ์	พถันฉิบหายวาม้วย...

2. การปฏิบัติตนต่อบุคคลอื่น เช่น

- ผู้ใหญ่	- อย่างนั่งชิดผู้ใหญ่...	- อย่าขัดแย้งผู้ใหญ่...
	- ผู้เฒ่าสั่งจงจำความ...	- จงนบขอบผู้ใหญ่...

3. แง่คิดในการดำเนินชีวิต เช่น

- ไปเรือนท่านอย่านั่งนาน	การเรือนตนเร่งคิด...
- อย่าโดยคำคนพลอด	เงินเรือทอดทางถนน...

4. แง่คิดในการครองเรือน เช่น

- อย่างตึงเครียดด้วยแตกมิตติ จงยดเยี่ยงตำฤทธิ์แตกมิตติ...
- ภายในอย่านำออก ภายนอกอย่านำเข้า...

5. คำสอนค้ำคุณธรรม เช่น

- ปลูกไมตรีอย่ารู้ร้าง สร้างกุศลอย่างไร...
- โทษคนผิดรำพึง อย่าคำนึงถึงโทษท่าน...

คุณค่าที่ได้รับ ในสมัยก่อนผู้ที่ได้รับราชการต้องเรียนรู้สุภาษิตพระร่วงด้วยแล้วนำไปใช้ในการอบรมสั่งสอนถึงวิถีทางการดำเนินชีวิต และการดำรงตนในสังคมตามทางที่ถูกที่ควร นับได้ว่า สุภาษิตพระร่วงมีอิทธิพลต่อความคิดของกวี จนนำมาเอาคำสอนมาเผยแพร่ด้วยการแทรกไว้ในผลงานกวีเป็นจำนวนมาก เช่น

1. เข้าเดือนอย่าลืมพร้า
2. อย่าตีปลาหน้าไซ
3. ผู้เสียเงินอย่าเสียศักดิ์
4. ผีจะจับจับจงมัน ผีจะคันคันจนคาย
5. ภายในอย่านำออก

สำหรับการดำรงชีวิตในยุคปัจจุบัน คำสอนต่าง ๆ ในสุภาษิตพระร่วงก็ยังนำมาใช้ได้ผู้มีได้ล้ำสมัย แม้กาลเวลาจะล่วงเลยมากกว่าเจ็ดร้อยปีแล้วก็ตาม ดังคำสอนที่ว่า

- ของแพงอย่ามักกิน... ซึ่งเหมาะกับสมัยนี้มาก เพราะในยุควิกฤตเศรษฐกิจที่แทบทุกครัวเรือนประสบปัญหาทางการเงิน จำต้องประหยัดเรื่องอาหารการกิน จึงควรนำไปใช้อบรมลูกหลานว่า "อย่าชอบกินของแพง" ให้กินของดีราคาถูกที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย

- **อย่าผูกมิตรคนจร...** ปัจจุบัน เรายังสอนลูกหลานตั้งแต่ยังเด็กอยู่ว่า อย่าคบคนจร หรือ คนแปลกหน้า เช่น อย่าคบคนแปลกหน้า อย่าไว้ใจคนแปลกหน้า หรือ อย่าคบคนจรนอนหมอนหมืน เป็นต้น

ไตรภูมิพระร่วง (เตภูมิกถา)

ไตรภูมิพระร่วง เดิมเรียกว่า เตภูมิกถา จัดว่าเป็นวรรณคดีทางศาสนาที่ใช้ภาษาไทยแบบเก่าในสมัยสุโขทัย วรรณคดีเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อถือ ศรัทธา เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จนมีอิทธิพลต่อจิตรกรที่บรรจงฝากผลงานทางจิตรกรรมฝาผนังเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาปรากฏอยู่ตามผนังโบสถ์ทั่วเมืองไทยครบ กระทั่งทุกวันนี้

ผู้แต่ง พระมหาธรรมราชาลิไทหรือพระยาสิทธิไทย กษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เมื่อเสวยราชย์ได้ 6 ปี

ลักษณะการแต่ง การแต่งเป็นความเรียงร้อยแก้วแบบพรรณนาโวหาร พระราชนิพนธ์นี้รวบรวมกันคว่าจากคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา จำนวนไม่น้อยกว่า 30 คัมภีร์

สาระสำคัญ ไตรภูมิพระร่วงเป็นเรื่องที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิทั้งสามหรือแดนทั้งสาม ได้แก่

1. **กามภูมิ** หมายถึง ภูมิที่ยังข้องเกี่ยวกับกามค้นหา คือ ยังมีโลก-โกรธ-หลง รัก-โกร-สุข-ทุกข์ กามภูมินี้มีทั้งแดนทุกข์และแดนสุข ผู้ที่เกิดในภูมิต่าง ๆ เป็นผลมาจากกรรมของตน

2. **รูปภูมิ** เป็นภูมิที่เป็นแดนสุขซึ่งไม่มีเรื่องของกาม เป็นที่อยู่แห่งรูปพรหม หรือ พรหมมีรูป

8. อรูปภูมิ เป็นภูมิแดนสุขของอรูปพรหม คือ พรหมที่ไม่มีรูป มีแต่จิตเน้น
เรื่องทางไปสู่การดับทุกข์ทั้งสิ้นคือ พระนิพพาน อันเป็นจุดมุ่งหมายที่สูงสุดของชีวิต

คุณค่าที่ได้รับ พระราชนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วง นับเป็นผลงานการศึกษาค้นคว้า
ทางพุทธศาสนาที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อพุทธศาสนิกชนชาวไทย เนื่องจากศาสนาพุทธเป็น
ศาสนาประจำชาติแล้ว ยังมีคุณค่าต่อต้านอื่น ๆ อีก เช่น

1. คุณค่าต่อต้านกวีนิพนธ์ ไตรภูมิพระร่วง เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่
สุดของไทย จึงมีอิทธิพลต่อความรู้และศรัทธาความเชื่อในพุทธศาสนาของกวี
ส่วนใหญ่ ดังปรากฏในงานนิพนธ์ เช่น

- การผดสีล 5 ทำให้คนกรก

2. คุณค่าด้านศิลปกรรม ไตรภูมิพระร่วงมีอิทธิพลอย่างเด่นชัดต่อจิตรกรรม-
ฝาผนังและประติมากรรมที่เป็นรูปปั้นทั้งหลายภายในวัด ดังที่ปรากฏให้เห็นเกี่ยวกับ
ความเชื่อเรื่องนรก-สวรรค์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นความรู้ที่ได้จากในไตรภูมิพระร่วง

3. คุณค่าต่อการดำเนินชีวิต เนื้อหาในไตรภูมิพระร่วง พรรณนาถึงภูมิต่าง ๆ
ไว้โดยละเอียด เพื่อนำมาใช้อบรมสั่งสอนให้ผู้คนมีศีลธรรม รู้จักบาปบุญคุณโทษ

คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ (นางนพมาศ)

คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า นางนพมาศ หรือ เรวดีนพมาศ
เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นในสมัยสุโขทัย แต่ถูกแต่งเติมเสริมต่อในภายหลังอีกมากมายหลาย
แห่ง จนทำให้ตำนานแตกต่างไปจากตำนานในศิลาจารึกและไตรภูมิพระร่วง แม้เนื้อหา
จะยังมีเค้าเรื่องและตำนานเดิมอยู่บ้าง แต่เนื่องจากเป็นมรดกตกทอดมาด้วยวิธีการจดจำ
สืบต่อกันหลายชั่วคน จนทำให้บางช่วงบางตอนขาดหายไป ผู้รับช่วงต่อมาจึงแต่งเพิ่ม
โดยเอาเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยหลังเติมต่อเข้าไปให้ครบถ้วน จึงมีหลายตอนเป็นเรื่อง
ใหม่ ตำนานใหม่

ผู้แต่ง นางนพมาศเป็นธิดาพระศรีมหาสมุทรและนางเวรดี ตามประวัติเป็นหญิงรูปงามและมีความฉลาดเป็นเลิศ ได้รับการอบรมสั่งสอนจากบิดามารดา จนมีความรอบรู้ในด้านต่าง ๆ นางนพมาศได้ถวายตัวเป็นพระสนมในพระร่วงเจ้า ซึ่งน่าจะหมายถึง พระมหาธรรมราชาธิราช ครั้นมาได้รับบรรดาศักดิ์เป็นท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ตำแหน่งพระสนมเอก

ลักษณะการแต่ง คำนำตอนแรกเป็นโคลงสี่สุภาพ เนื้อหาเป็นความเรียงร้อยแก้ว แบบพรรณนาโวหาร บางตอนแทรกคำประพันธ์ซึ่งน่าจะเป็นการแต่งเพิ่มเติม ภายหลัง ทั้งนี้เพราะฉันทลักษณ์เริ่มมีใช้แต่งในสมัยอยุธยา สำหรับนิทานต่าง ๆ ที่นำมาแทรกเพื่ออบรมสั่งสอนผู้หญิงน่าจะเพิ่มในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สาระสำคัญ เนื้อหาเดิมไม่ทราบแน่ชัดว่า มีอยู่เท่าใด จากใจความแบ่งสาระสำคัญได้เป็น 5 ตอนคือ

ตอนที่ 1 ว่าด้วยชาติภาษาต่าง ๆ

ตอนที่ 2 ขอพระเกียรติพระร่วงเจ้า และกล่าวถึงชีวิตทั่วไปของชาวสุโขทัย

ตอนที่ 3 ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์และลัทธิศาสนาอื่น ๆ

ตอนที่ 4 ว่าด้วยประวัตินางนพมาศ จนถึงถวายตัวเป็นพระสนมของพระร่วงเจ้า ปฏิบัติหน้าที่เป็นที่โปรดปราน กล่าวถึงคุณธรรม ความประพฤติก่อนสนมและอุคมคติในการปฏิบัติราชการ

ตอนที่ 5 ว่าด้วยแบบแผนพระราชพิธีต่าง ๆ

คุณค่าที่ได้รับ

1. **คุณค่าทางด้านวัฒนธรรมประเพณี** เนื้อหาเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี และพระราชพิธีต่าง ๆ ยังคงมีเค้าของเดิมซึ่งเป็นประโยชน์อยู่ ด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงยังทรงนำมาใช้เป็นหลักฐานสำคัญอ้างอิงในขณะที่ทรงพระราชนิพนธ์ พระราชพิธีสิบสองเดือน

2. **คุณค่าในการนำมาใช้อบรมสั่งสอนกุลสตรี** เช่น

- คำสอนของแม่
- การปฏิบัติงานเป็นพระสนม
- การแสดงความจงรักภักดี

สรุปได้ว่า วรรณคดีสมัยสุโขทัยทั้ง 4 เรื่อง ได้แก่ ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ฤทธิมาตรพระร่วง ไครภูมิพระร่วง และคำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ถ้วนมีในวรรณคดีมรดกที่มีคุณค่าสูงยิ่งต่อชาวไทย ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญ ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ด้านศิลปกรรม ด้านศาสนา ตลอดจนด้านขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

แบบเรียนสมัยสุโขทัย

ดังได้กล่าวถึงเรื่องศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชว่า พ่อขุนรามคำแหงทรงประดิษฐ์อักษรไทยหรือ ทยสือไท เมื่อ พ.ศ. 1826 ย่อมเป็นสิ่งบ่งชี้ให้เห็นว่า สมัยสุโขทัยมีการเรียนการสอนภาษาไทยแล้ว แต่ยังไม่ปรากฏหลักฐานการค้นพบแบบเรียนสมัยสุโขทัยที่ใช้สำหรับสอนภาษาไทย ศาสตราจารย์เบ็ญจวรรณ อนุทราวุธ (2525, 4) ได้สันนิษฐานไว้เป็นสองทางว่า "แบบเรียนไทยสมัยสุโขทัย คงจะเป็นแบบเรียนที่เป็นภาษาอื่น เช่น ภาษาบาลี ภาษาเขมร เป็นต้น และอาจสูญหายไปหรือยังค้นไม่พบทางหนึ่ง หรืออีกทางหนึ่งก็อาจเป็นไปได้ว่า แบบเรียนต่าง ๆ ครูผู้สอนเป็นผู้กำหนดโดยนำเอาศิลาจารึก และพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ ในสมัยนั้นมาศึกษา และเรียนสืบต่อกันมาด้วยวิธีท่องจำ"

จากข้อมูลที่มีอยู่ในขณะนี้ จึงพอสรุปได้ว่า

1. แบบเรียนภาษาไทยสมัยสุโขทัยอาจจะมีแค่สูญหายไป หรือยังค้นไม่พบ
2. สมัยสุโขทัยยังไม่มีแบบเรียนภาษาไทยใช้ การสอนขึ้นอยู่กับครูผู้สอนที่จะเป็นผู้กำหนดโดยให้เรียนจากศิลาจารึกหลักต่าง ๆ พระราชนิพนธ์ และหนังสือต่าง ๆ ที่แต่งขึ้นในสมัยนั้น

สำนักเรียนในสมัยสุโขทัยมีอยู่ 2 ประเภท คือ วัดและสำนักราชบัณฑิต วัดเป็นที่เรียนของบรรดาบุตรหลานข้าราชการและราษฎรทั่วไป ส่วนสำนักราชบัณฑิตเป็นที่เรียนของเจ้านายและบุตรหลานข้าราชการ ครูผู้สอน ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์และราชบัณฑิตต่าง ๆ (เบ็ญจวรรณ สุนทรากุล 2525, 3)

วิชาที่เรียนมีภาษาไทย ภาษาบาลี และวิชาสามัญขั้นต้น การเรียนภาษาไทยคงจะเรียนเป็นเบื้องต้น และน่าจะเรียนภาษาบาลีในระดับสูง เพื่อจะศึกษาพระไตรปิฎก และวิชาการสาขาอื่น ๆ เช่น โหราศาสตร์ แพทย์ ฯลฯ ไตรภูมิพระร่วงนับเป็นผลงานที่แสดงให้เห็นว่า นักปราชญ์สมัยสุโขทัยแตกฉานในภาษาบาลีเป็นอย่างมาก ฉะนั้น จึงน่าเชื่อได้ว่า สำนักราชบัณฑิตก็คื สำนักวัดก็คื คงมีการสอนภาษาบาลีอยู่โดยทั่วไป ทั้งระดับเบื้องต้น และระดับสูง (ธวัช ปุณโณทก 2527, 7).